IDEOLOGIJA I EKONOMIJA – ME USOBNA ODRE ENJA

Be ir Kala , prof. dr

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

Novi Pazar, Srbija

becir.kalac@uninp.edu.rs

An ela Miki , prof. dr

Beogradska poslovna škola

Beograd, Srbija

andjela.mikic@bbs.edu.rs

Apstrakt

Malo je ozbiljnih studijskih radova posve enih me usobnim interakcionim odnosima koji se uspostavljaju izme u ideologije i ekonomije. Obi no se polazi od stanovišta da je re o skoro odvojenim pojmovima koji se samo u manjem obimu nebitno dodiruju i da tu ne treba ništa studioznije da se istražuje. Da li je to baš tako?

Klju ne rije i: ideologija, ekonomija, društveni sistem, me usobne relacije, intelektualni zaokreti.

IDEOLOGY AND ECONOMICS - MUTUAL RELATIONS

Abstract

There are little serious studies devoted to analyse the mutual interactional relationships that are established between ideology and economics. It usually starts from the standpoint that these are almost separate concepts that only to a lesser extent touch each other and that they are not worth studying it in detail. Is it really so?

Keywords: ideology, economics, social system, mutual relationship, intellectual revolutions.

JEL codes: A11

UVOD

O ito je da makroekonomska nauka i struka, za razliku od matemati kih i tehni kih disciplina nemaju nepromenljivo i stabilno uporište ni u jednoj oficijelno afirmisanoj i teorijski fundiranoj doktrini. Zavisno od ideološkog i politkog ambijenta i konteksta u kojima izgra uje svoju univerzitetsku i/ili poslovnu karijeru, nau na, univerzitetska i vrhunska poslovna elita esto menja svoje, prethodno ve utvr ene i oficijelno kodifikovane teorijske i prakti ne stavove i pritajeno „u tišini“ odustaje od njih. Nedugo zatim, vo ena svojim pragmatini interesima ova elita zauzima potpuno druga ija doktrinarna opredeljenja, koja su zavisno od toga kakav „ideološki vetar“ duva, ne malo puta dijametralno suprotna od prethodnih ideoloških dogmi i teorijskih opredeljenja. Nažalost, navedeno ne ini ast ni ekonomskoj eliti,

a ni ekonomskoj nauci, koju ova elita zvani no promoviše u javnosti. Navedeno svakako deluje zbunjuju e i na praksu, koja implementirana na jedan na in, mora tako e da se menja i prilago ava novim ideološkim i doktrinarnim okolnostima.

U prilog navedenih konstatacija podsetimo se kakav su doktrinarni krug napravili univerzitetski makroekonomisti i nau nici ekonomske struke (da druge predstavnike društvenih nauka ovom prilikom ne pominjemo), koji su vršili odgovaraju a primenjena istraživanja i pisali i objavljivali svoje radove od 30 – tih godina prošlog veka – pre II Svetskog rata, pa do danas. Ceo navedeni protekli period umesto kontinuiranog evolucionog kretanja, karakteristi nog za matemati ke i tehni ke discipline, karakterišu fundamentalni i nagli doktrinarni zaokreti, uslovljeni ideološkim i politi kim promenama koje su se dešavale u navedenom proteklom periodu. Krenimo redom!

DOKTRINARNA EKONOMSKA MISAO DO II-OG SVETSKOG RATA

Ekonomisti, koji su u Kraljevini Jugoslaviji držali svoja predavanja i objavljivali svoje radove u prvoj polovini XX-og veka imali su nepodeljen ideološki i strukovni stav da je kapitalisti ki tržišni sistem, zasnovan na slobodnoj konkurenciji tržišnih u esnika, više ili manje najbolji i jedino mogu i sistem organizovanja privrednih, a znatnim delom i društvenih delatnosti. Ukazujemo da su u tom periodu u Kraljevini Jugoslaviji, a i drugim zemljama Evrope i Sveta bila poznata iskustva iz komunisti ke prakse dirigovanog državnog vo enja privrede i društva, koja su se sticala u „prvoj zemlji socijalizma“, u Savezu Sovjetskih Socijalisti kih Republika (tzv. SSSR-u), a koja su akademski ekonomisti iz ostalih kapitalisti kih zemalja sa gnušanjem odbijali. Svi ili uglavnom svi radovi ondašnjih teoreti ara ekonomije bili su posve eni razvoju doktrinarnih teorija vezanih za kapitalizam i za kapitalisti ke produkcione odnose. Samo manji broj intelektualaca, više prakti no nego teorijski, pristalica socijalisti kih ideja, zauzimao je suprotne stavove.

DOKTRINARNA EKONOMSKA MISAO DRŽAVNOG UPRAVLJANJA PRIVREDOM

Posle završetka II-og Svetskog rata i podelom interesnih ideoloških sfera, znatan deo država u Isto noj i Srednjoj Evropi, uklju uju i Jugoslaviju, opredelio je pod vo stvom nacionalnih vladaju ih komunisti kih partija, dirigovani državni model upravljanja privredom i društvom, koji se skoro momentalno po eo primenjivati u praksi. I u tadašnjoj Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (tzv. FNRJ), u kojoj je vlast preuzela Komunisti ka partija Jugoslavije (KPJ), prema preuzetim iskustvima iz “bratskog Sovjetskog Saveza”, ubrzano se krenulo na transformisanju privatne svojine u državnu. Shodno navedenom, promenjen je i sistem upravljanja privredom, iz koga je izba eno tržište, koje po shvatanju tadašnjih komunisti kih privrednih ideologa, cikli no generira ekonomsku krizu. Ekonomska elita, koja je svoje poslove obavljala u nau nim institutima i na univerzitetima brzo se prilagodila novonastalim društvenim okolnostima. Napravila je drasti an teorijski i prakti an

zaokret u svojim “nau no fundiranim marksisti kim stavovima”, koji je i kakav na in upravljanja privredom i društvom optimalan. Ranije “tržišne” i “kapitalisti ke” doktrine skoro preko no i su proglašene pogrešnim i štetnim i ubrzano je po eo nau no-istraživa ki rad na izgradnji konzistentnog koncepta partijskog i državnog upravljanja privredom i drugim društvenim resursima. Ne treba posebno isticati da je ovaj novousvojeni koncept državne regulative proglašen najboljim i idealnim, od kada ljudsko društvo uopšte postoji.

Da podsetimo itaoca da se državni administrativno-direktivni model upravljanja privredom i društvom zasnivao na potpunom negiranju tržišta i tržišnih zakonitosti, jer takav sistem - ukoliko se prepusti sam sebi, kao što smo ve istakli obavezno, u odre enim periodima vremena cikli no izaziva ekonomske krize, koje pogubno deluju na privredu i društvo, koje je kriza zahvatila. Zato je, po ovim shvatanjima mnogo bolje da država, preko svoga partijskog i administrativnog aparata, umesto tržišta, neposredno kreira privredni i društveni razvoj, ime e se obezbediti kontinuiran i siguran napredak, a kriza e biti izbegnuta.

U direktivnom administrativnom sistemu upravljanja, država preko svojih kvalifikovanih planerskih kadrova i organa, utvr uje realne društvene potrebe za dobrima i uslugama i na osnovu dobijenih saznanja – a prema realnim produkcionim mogu nostima, daje planske zadatke, tako e državnim preduze ima, šta da proizvode i kakve usluge stanovništvu i državi treba da pružaju.

Period administrativnog upravljanja privredom trajao je u Jugoslaviji orijentaciono oko jedne decenije. Posle Rezolucije Informbira 1948. godine došlo je do ideološkog i svakog drugog razlaza od komunisti kog bloka isto noevropskih zemalja, koji je ovu Rezoluciju i izglasao. Navedeno je stvorilo objektivne uslove da se razmišlja o kreiranju i konstituisanju i druga ijih modela upravljanja privredom i društvom u odnosu na modele ideološki preuzete od ranije “bratskog” Sovjetskog Saveza. Rešenje je traženo i ubrzo na eno i ve od druge polovine 50-ih godina proteklog XX veka, u vrhovima partije artikulišu se nove doktrinarnе ideje upravljanja, imenovane kasnije kao ideje radni kog samoupravljanja. Shodno napravljenom ideološkom i politi kom zaokretu i nau na, a tako e i univerzitetska elita toga doba dobila je novi partijski i ideološki zadatak da teorijski korektno uobli i nove ideje, nazvane kasnije ideje “samoupravnog socijalizma”. Elita nije ekala da joj se zadatak kaže dva puta, ve je samopregorno krenula na fundiranje novog koncepta preoblikovanja ekonomske misli, vo enja privrede, a kasnije i celog društva, zasnovanog na politi ki opredeljenoj ideji samoupravljanja.

KONCEPT AFIRMISANJA I RAZVOJA EKONOMSKIH IDEJA I DOGMI ZASNOVANIH NA SAMOUPRAVLJANJU NEPOSREDNIH PROIZVO A A

Snažno politi ki i medijski popularisan koncept samoupravnog socijalizma trajao je, za naše prilike, relativno dugo – ak više decenija. Vremenski se proteže od kraja 50-ih godina do kraja 80-ih godina XX veka. Samoupravni privredni i društveni razvoj Socijalisti ke Federativne Republike Jugoslavije. (tzv. SFRJ) brutalno je zaustavljen u zadnjoj deceniji prethodnog veka, kada je zbog politi kih sukoba

nacionalnih i nacionalističkih elita, zemlja došla u ozbiljnu političku krizu, a zatim je doživela rat, ekonomski i svaki drugi sunovrat.

Ekonomske doktrine, teze i teoreme zasnovane na razvoju samoupravljanja u navedenom periodu druge polovine XX veka, koji je orijentaciono trajao oko 30 godina, permanentno su od strane tadašnje nauke i univerzitetske elite bile dograđivane i dopunjavane. Svakako glavni “dirigenti” orkestriranih ideoloških aktivnosti nalazili su se u vrhu Partije, koja je tada nosila naziv Savez komunista Jugoslavije. Interesantno je da je tadašnja vladajuća ekonomska misao bila interesantna mešavina marksističkih (komunističkih) doktrina sa jedne strane i doktrina razvoja privrede i društva na tržišnim osnovama, koje su se artikulisale i razvijale u drugom ideološkom (kapitalističkom) bloku razvijenih zemalja Zapadne hemisfere, sa druge.

Nezadrživo teže i da se ne samo privreda, već i celo društvo, sa svim društvenim delatnostima, samoupravno organizuje partijski ideolozi su izmišljali i u praksi primenjivali originalne i neobične modele samoupravnog organizovanja. Rezultat navedenih ideološko – političkih aktivnosti bila je takođe i velika reforma u privredi (izvedena 70-ih godina prošlog veka), gde su sva preduzeća transformisana u tzv. Osnovne organizacije udruženog rada (OOUR-e), u Radne organizacije (RO) i Složene organizacije udruženog rada (SOUR-e). Velikom, složenost posla i veza sa drugim delovima reprodukcionog sistema, kome su pripadali, opredeljivali su u praksi koji je organizacioni oblik dobiti odgovarajuće preduzeće.

Istovremeno u malo kasnijem periodu u društvenim delatnostima i u vanprivredi takođe se vršila reorganizacija statusnih i upravljačkih struktura. U institucijama i organizacijama iz ovih oblasti stvaralaštva formirane su tzv. Samoupravne interesne zajednice (popularno nazvane SIZ-ovi), preko kojih se želelo da se uvede totalno samoupravljanje u regulisanju obrazovnih, kulturnih, zdravstvenih, socijalnih i drugih društvenih organizacija.

Ne treba posebno isticati da je nauka i univerzitetska elita i ove promene spremno dočekala i pozitivno prihvatila. Množili su se naučnici, a takođe i diplomatski, magistarski i doktorski radovi, a svakako i udžbenici, u kojima je novi model samoupravne organizacije privrede i društva afirmisan i glorifikovan na izuzetno pozitivan način. Ekonomska nauka i struka, zahvaljujući umnožavanju visokoškolskih organizacija i samopregornom radu više desetina hiljada ekonomista, koji su se tada relativno lako zapošljavali, dobijali su u navedenom periodu sve veći društveni ugled i politički značaj. Tiho, da se ne pravi velika ideološka buka i bruka, sve ranije afirmisane ekonomske ideje i dogme su proglašene prevaziđenim i svakako inferiornim u odnosu na originalnu ideju prvo radničkog, a potom i totalnog društvenog samoupravljanja.

Međutim, drevna mudrost nas uči, da se uobičajeno u svakom pozitivnom procesu i organizma, u momentu kada je to bilo najrazvijenije, stvara inicijalni misaoni i energetski impuls, koji je negacija toga što je i koji se ga sa razvojem novonastalog impulsa, pre ili kasnije uništiti. Tako se upravo desilo i sa samoupravnim razvojem privrede i društva SFRJ. Problem, koji je zbog uvođenja totalnog samoupravljanja SFRJ – u kojoj se zaista živelo mnogo bolje, nego danas, ispoljio se upravo na globalnom samoupravnom planu. Vladajuća partija Savez komunista Jugoslavije, takođe se samoupravno organizovala i decentralizovala. Ova samoupravna

decentralizacija omogućila je, i dovela, do toga da se na ovom prostoru višenacionalnog i višekonfensionalnog života, ponovo probude razni atavizmi destruktivne nacionalističke prošlosti. U svim republikama i pokrajinama bivše "zbratimljene" Jugoslavije organizovali su se i ispoljili, više ili manje, razni nacionalistički i šovinistički pokreti, koji su uzvratnom meunacionalnom mržnjom hranili druge suprotstavljene pokrete i dezorjentisanu populaciju. U procesu meunacionalnog razrađivanja svoj "zapaženi doprinos" dali su i mnogi ugledni ekonomisti. Na naučnim tribinama su se iznosili, a u časopisima štampali "šokantni podaci" tzv. "upu enih" teoretičara da je "njihova" republika odnosno pokrajina, kroz razne "nepoštene" tokove robe i novca bezobzirno pljačkana od strane drugih republika, odnosno pokrajina. Nacionalistički zagriženi, ekonomisti iz Srbije, a tako i iz Makedonije i Bosne i Hercegovine su isticali da je njihova republika prinudna da ispod realne tržišne cene prodaje električnu energiju, sirovine i poljoprivredne proizvode zapadnim republikama, koje tako ekološki ne zagađuju svoj prostor a uživaju status privilegovanih kupaca. Suprotno njima, nacionalistički zagriženi ekonomisti iz Slovenije i Hrvatske isticali su suprotne teze da su upravo njihove republike ekonomski eksploatisane od strane neradne i nesnalažljive "braće" iz jugoistočnih krajeva zemlje.. Poseban ubojiti prigovor "zapadnih" ekonomista je bio da Slovenija i Hrvatska, zahvaljujući svojom povećanom nacionalnom dohotku per capita (po glavi stanovnika), natprosečno mnogo novca izdvajaju u zajedničku jugoslovensku kasu, sa kojim novcem se finansiraju fondovi za razvoj nerazvijenih (jugoistočnih) područja i izgrađuje glavni grad zemlje "srpski" Beograd. U međusobnom razrađivanju "upu enih" a nacionalistički ostrašeni ekonomista bilo je mnogo niskih udaraca, koji su rušili temelje zajedničke države Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Političari nacionalisti koji su preuzeli vlast u pojedinim republikama i pokrajinama dobili su u svojim tokovima nacionalističkim nastupima snažnu idejnu podršku od strane "objektivne" ekonomske nauke, što je proces rastakanja i uništavanja zajedničke države dodatno ubrzalo. Usledili su građanski ratovi, a zatim i intervencija NATO alijanse na ostatke propale države. Ekonomska elita iz nauke njih instituta i sa univerziteta se u tom periodu privremeno primirila i utalila. Ovo iz razloga jer su izvesni predstavnici te elite više podsvesno nego svesno osećali da i oni snose odgovarajuću odgovornost za propast ranije ekonomski uspešne i ugledne države. Samoupravljanje u tom periodu više niko nije pominjao. Tražila su se i našla nova ideološka i dogmatska doktrinarna rešenja, koja su javnosti najavljivala da se vidi svetlost iz zamašnjaka političkog i privrednog (ekonomskog) tunela. Svitala je nova zora neoliberalne tržišne otvorenosti, ali i nezaštićene, nacionalne ekonomije.

NOVE "DEMOKRATSKE" PROMENE I VRAĆANJE VLADAJUĆE EKONOMSKE DOKTRINE NA POSTAVKE

Posle oktobarskih promena, kada je promenjen režim tragičnog Slobodana Miloševića, nove vlasti tzv. Demokratska opozicija Srbije (tzv. DOS), krenule su ubrzano i agresivno na afirmisanje novog koncepta ekonomske nauke i struke. Shodno novim ideološkim opredeljenjima rekonstruisani su privreda i društvo na

tzv. “reformskim” i “demokratskim” osnovama. U doktrinarnom smislu re je o zatvaranju ideološkog kruga kretanja i lutanja ekonomske nauke i struke i sve se vratilo na po etak na na in kako su ekonomska nauka i struka razvijani i afirmisani u periodu izme u dva svetska rata. Vra en je i reafirmisan koncept “starog dobrog kapitalizma”. Shodno navedenom nau ni i drugi stru ni radovi, kao i univerzitetski udžbenici prazne se od prevazi enih ideoloških tema i modela samoupravljanja i ispunjavaju novim “modernim” idejama poniklim iz tradicija zapadne nau ne misli, posebno artikulisanim u SAD i Velikoj Britaniji. Nacionalna ekonomska nau na elita Novog Doba (New Age) lako se odrekla ideja Karla Marksa i drugih socijalisti kih teoreti ara, ije su se ideje zasnivale na kritici kapitalizma, kao tipi no eksploatorskog društva. Ve ina tzv. režimskih univerzitetskih profesija iz oblasti ne samo ekonomskih, ve i drugih društvenih nauka ne vidi više u novom neoliberalnom kapitalisti kom, nikakve elemente eksploatacije i obespravljenosti. Re je posebno o onima, koji svoje finansijske prinadležnosti i svoju akademsku karijeru grade na dobro pla enim fakultetima sa više upisanih studenata, koji svakako, “što je prirodno”, pla aju izdašnu školarinu da bi mogli nesmetano studirati. Koncept besplatnog studiranja odbac en je u mislima i radovima ovih profesora, emu ide u prilog i stanje u oskudnom državnom budžetu, iz koga se pokriva deo troškova za plate i materijalne rashode visokoškolskih organizacija.

Mora se, me utim, ukazati i na injenicu da svi profesori i nau ni radnici nisu pristalice i apologete konstituisanog sistema tržišno otvorene privrede i neoliberalnog kapitalizma. U javnim nastupima i u stru noj štampi sve eš e se pojavljuju oštre kritike ovog sistema, koji je brzopletim i neselektivnim prihvatanjem i uvo enjem od strane vladaju ih garnitura, koje se periodi no menjaju od oktobarskih promena (ali ne menjaju ideološki koncept vo enja privrede i društva), zemlju doveo u ozbiljnu ekonomsku, socijalnu i uopšte društvenu krizu. Zametak opozicije vladaju oj ideologiji, doktrini i dogmi je ve stvoren, a u kom pravcu e se stvari odvijati ostaje da se vidi. Oficijelna ekonomska elita je ve zbunjena, ne snalazi se, ne nudi nove razvojne alternative i operativno se angažuje na “glancanju” o ito ve prevazi enih neoliberalisti kih ideoloških stavova i modela privrednog i društvenog razvoja.

ZAKLJU AK

Kratak prikaz puta kojim se kretala, a i sada se kre e ekonomska nauka i struka, ne samo u zemljama koju su nastale na podru ju bivše Jugoslavije, ve i u mnogim drugim zemljama Evrope i savremenog sveta, ukazuje na veliku emocionalnu i ideološku podložnost doktrinarne ekonomije doktrinarnoj ideologiji. Otvoreno je pitanje da li je re o upornom traženju optimalnih opcija makroekonomskog razvoja ili je re o doktrinarnom lutanju, u kome njegove pravce ne odre uje ekonomska nauka i struka, ve odre uju centri politike i finansijske mo i koji imaju svoja posebna ideološka opredeljenja. Zadnje otvoreno, a svakako i jereti ko, pitanje koje se nezaobilazno postavlja u vezi predmetne teme glasi: “Da li su ekonomska nauka i struka samosvojni inici i subjekti privrednog i društvenog razvoja, ili su samo

služkinje vladaju e ideologije, koja ih kreira i menja prema svojim potrebama?"
Odgovor na postavljeno pitanje ostavljamo itaocu.

BIBLIOGRAFIJA

1. Bordo Michael, Alan M. Taylor and Jeffrey G. Williamson: "Globalization in Historical Perspective", University of Chicago Press for the National Bureau of Economic Research.
2. Aykut Dilek and Selin Sayek: "The Role of the Sectoral Composition of Foreign Direct Investment on Growth", Unpublished: World Bank, Washington, 2005
3. Cornelius Peter K. and Bruce Kogut: "Corporate Governance and Capital Flows in a Global Economy", Oxford University Press, New York, 2013

RESUME

There are little serious studies devoted to analyze the mutual interactional relationships that are established between ideology and economics. It usually starts from the standpoint that these are separate concepts that almost only to a lesser extent touch each other and that they are not worth studying it in detail. Is it really so?

The brief overview of the way in which economic science and profession has moved, and is now moving, not only in countries of former Yugoslavia, but also in many other countries of Europe and the modern world, points to a high emotional and ideological submission of the doctrinal economy to doctrinal ideology. It remains an open question whether this is a persistent search for the optimal option for macroeconomic development or is it a doctrinal wandering, in which the direction is not determined by economic science and profession, but determined by political and financial centres of power that have their particular ideological orientation. The last open, and certainly heretical, question that unavoidably arises regarding the subject matter reads as follows: "Are economic science and profession autonomous factors and subjects of economic and social development, or are they just maids of a ruling ideology, which creates and changes them according to their needs?" The answer to this question is left to the reader.